

Ключевые слова: коллизия норм права, более поздний акт, специальный закон, коллизионный принцип, телеологический способ толкования.

Summary

The article is devoted to research of overcoming hard cases of conflicts of laws. The theoretical approaches are analyzed. The author substantiates the conclusion that overcoming hard cases of conflicts of laws must be carried out with legal principles and teleological interpretation of legal rules.

Key words: conflict of laws, lex posterior, lex specialis, conflict principle, teleological interpretation of legal rules.

Отримано 28.09.2010

Г. Б. ПОЛИЩУК

*Ганна Борисівна Поліщук, здобувач Київського
університету права НАН України*

**МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ
В ПРОЦЕСІ КОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА**

У сучасному суспільстві громадяни та юридичні особи постійно стикаються з певними правовими положеннями, які вміщені в законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах. Їх змістом є певні вимоги, заборони та дозволи, що зумовлюють поведінку суб'єктів та закріплюють відповідні юридичні наслідки, які настають у випадку невиконання юридичного обов'язку або порушення прав та інтересів інших осіб. Кожна держава прагне встановити чіткий порядок суспільних відносин, який забезпечується і гарантується за допомогою правових норм. Сучасне становлення державно-правових інституцій в Україні невід'ємно пов'язане із вдосконаленням чинного законодавства. У свою чергу необхідність оновлення законодавчої бази України, що здійснюється в контексті проведення системи реформ державно-політичного життя, вимагає всебічного дослідження та удосконалення всіх інституцій, які забезпечують ефективність, результативність та якість юридичних документів, що націлені на впорядкування різноманітних сфер суспільних відносин. Центральне місце серед засобів гарантування якості юридичних документів є правила та прийоми юридичної техніки, метою яких є забезпечення оформлення форми і змісту нормативно-правових актів в процесі їх розробки й прийняття. Інститут юридичної техніки посідає важливе місце і в межах правотворчого процесу, маючи визначальне значення, змістом якого є спрямованість на удосконалення нормопроектної діяльності та правотворчого процесу, націленість на покращення якості законодавчої бази в цілому та окремих юридичних документів і їх проектів, зокрема.

Історія правової думки також нараховує значну кількість поглядів, які стосуються проблем юридичної техніки, а саме якості структурної і змістовної побудови нормативно-правових актів. Платон у своїй роботі «Законодавство» акцентував увагу на тому, що при створенні законодавчих актів основною метою є максимальне уникнення колізійності між законодавчими актами¹. У свою чергу Аристотель стверджував про змістовну досконалість законів з метою недопущення в подальшому постійних змін, що вносяться до діючих юридичних документів².

З часом у правовій думці XVII – XVIII століття виникають погляди щодо необхідності вироблення певних правил розробки законів, яких слід неухильно дотримуватись, причому обґрунтовуються вимоги, які є актуальними і на сьогодні: викладення закону має бути лаконічним, а речення простими...; слова, які використовуються, мають бути однозначними...; доцільно застосовувати мотивування закону» та інші³.

Ш-Л. Монтеск'є наголошував на негативності наслідків порушення правил розробки законів, що призводить до появи декларативних (недіючих) законів, які послаблюють дію інших нормативно-правових актів законодавства⁴. І. Бентам надавав власне визначення окремим правилам техніки розробки законів, які, у свою чергу, безпосередньо впливають на формування ознак закону, тим самим простежуючи пряму залежність між дотриманням правил розробки законів та рівнем ефективності і досконалості нормативно-правових актів⁵. Отже, вказані погляди класиків юридичної думки ще раз підтверджують важливість і визначальну роль юридичної техніки в процесі розробки проектів нормативно-правових актів.

Залежності від актуальності перетворення та реформування законодавчої бази підвищується увага до проблематики юридичної техніки. Незважаючи на відсутність єдності серед думок науковців щодо сутності і природи юридичної техніки, в цілому спостерігається єдність у поглядах науковців відносно доцільності вироблення єдиних правил розробки й прийняття проектів юридичних документів, а також вироблення єдиних критеріїв, яким мають відповідати проекти документів.

Підвищення інтересу щодо дослідження інституту юридичної техніки спостерігається на початку 60-х років XX століття. Цей період пов'язаний з іменами М. О. Голодного, Д. А. Керімова, А. С. Піголкіна, на-

укові роботи яких були присвячені проблемам правотворчості, культури правотворчості, історії правотворчого процесу та окремим аспектам інституту юридичної техніки⁶. У цей час формуються перші цілісні уявлення про зміст і значення юридичної техніки, виокремлюються вимоги рекомендаційного та обов'язкового характеру, що висувуються до юридичних офіційних документів, а також прогнозуються наслідки порушення вимог юридичної техніки. У наступне десятиріччя вже А. Нашиц звертає увагу на сутність законодавчої техніки та зазначає, що неправильне використання правил законодавчої техніки призводить до появи причин, які викликають нестабільність права або підривають режим законності⁷.

Проте, на нашу думку, вказані дослідження мали більше загально-прикладний характер та надавали окремі рекомендації правотворцям та суб'єктам правової експертизи щодо визначення відповідності вимогам юридичної техніки як проектів нормативно-правових актів, так і чинних юридичних документів, що входять до складу законодавчої бази держави. Однак, ці роботи стали основою для подальшого розвитку наукових досліджень проблематики юридичної техніки як цілісного інституту. На сьогодні в юридичній літературі спостерігається значне поживлення наукових досліджень питань юридичної техніки. Це виявляється у тому, що інститут юридичної техніки знаходить своє відображення не лише в профільній методичній літературі, яка надається нормопроектувальникам для використання й виконання, а визначається науковцями і як інститут навчальної дисципліни в рамках навчальних програм вищих навчальних закладів; проводиться диференціація понять «юридична техніка», «законодавча техніка» та «нормотворча техніка», що характеризується відсутністю єдності щодо розуміння вказаних понять та визначення їх взаємозалежності; поняття «юридична техніка», «законодавча техніка» та «нормотворча техніка» поступово набувають енциклопедичного значення, що знаходить своє відображення у визначенні вказаних понять в рамках енциклопедичних видань; правила і вимоги юридичної техніки набувають рис системності, що характеризується їх чітко визначеним поділом в залежності від форми юридичного документу, його юридичної сили та місця в ієрархії нормативно-правових актів⁸.

Варто зазначити, що незважаючи на активізацію наукових досліджень проблематики юридичної техніки, все ще невизначеними залишаються питання місця і значення юридичної техніки в процесі кодифікації законодавства. Тому в цьому дослідженні ми спробуємо встановити проблематику місця і значення юридичної техніки в процесі кодифікації законодавства, що і буде становити об'єкт цього дослідження.

Вченими справедливо обґрунтовується думка про те, що мета поліпшення якості законодавства підвищує вимоги до правничої техніки створення проектів нормативно-правових актів, зокрема, до їх мовного оформлення. Саме втілення ідеї закону в мовну форму є вихідним пунктом матеріалізації закону. Точність і ясність правничих формулювань, якісні і чіткі їх мовне втілення, правильне і однозначне використання правничої термінології сприяє належному розумінню нормативно-правових актів, є важливою передумовою подальшого процесу інтерпретації та реалізації сформульованих у мовній формі правових приписів⁹. Підготовка форми та структури кодифікаційного акту являє собою найбільш складну і відповідальну стадію кодифікаційного процесу. Саме на цій стадії використовується більша частина засобів та прийомів кодифікаційної техніки. Кодифікація являє собою окрему форму систематизації нормативно-правових актів, змістом якої є складна інтелектуальна праця щодо узгодження правових приписів в єдиному кодифікаційному акті. На думку Т. В. Кашаніної, змістом кодифікації є впорядкування нормативного масиву шляхом докорінної переробки змісту нормативних актів, які регламентують суспільні відносини в певній сфері та створення на їх основі єдиного юридичного та логічно цілого нормативного акта. Особливостями кодифікації, на думку вченого, є: наявність єдиної мети – створення узгодженого нормативного акта; здійснюється періодично в залежності від накопиченого нормативного матеріалу; предметом кодифікації є нормативні приписи, норми та інститути права; необхідність вироблення єдиної логічної схеми розміщення приписів кодифікаційного акта; результати кодифікації завжди мають офіційний характер; кодифікаційний акт має загальнообов'язковий характер для всіх його адресатів¹⁰. Таким чином можливо наголосити на тому, що сутність кодифікаційної діяльності переважно пов'язується із використанням засобів і прийомів певної особливої юридичної техніки, яку можливо визначити як кодифікаційну.

В юридичній літературі сутність кодифікаційної діяльності також характеризується як особливий різновид юридичної діяльності, що: має офіційний характер і здійснюється лише правотворчими органами; впорядковує не лише форму законодавства, а й його зміст; скасовує, змінює, доповнює чинні юридичні норми, встановлює нові, в зв'язку з чим кодифікаційна діяльність розглядається і як форма систематизації законодавства, і як вид правотворчості (законотворчості); усуває дефекти законодавства: заповнює прогалини в праві, усуває дублювання юридичних норм, протиріччя між ними, зменшує кількість нормативних актів з одного і того ж питання; вводить у систему законодавства новий, єдиний, логічно і юридично цілісний, внутрішньо і зовнішньо узгоджений нормативно-правовий акт¹¹.

Тим самим вченим також наголошується на особливостях юридико-технічного оформлення кодифікаційних актів, що забезпечує його автентичність як за формою, так і за структурою і змістом. Продовжуючи зазначену думку вчених, вважаємо, що особливостями кодифікаційної діяльності є, насамперед, її юридико-технічний характер, що:

- по-перше, здійснюється уповноваженим суб'єктом правотворчості, а тому має державно-владний, офіційний характер і є видом правотворчості;
- по-друге, її об'єктом є певна група нормативно-правових приписів, що мають загальний предмет правового регулювання;

– по-третє, змістом цієї діяльності є переробка форми і змісту нормативно-правових приписів, їх узгодження та об'єднання у єдиний цілісний комплекс;

– по-четверте, вона зумовлена, перш за все, потребами суспільного розвитку і такою властивістю об'єктивного юридичного права, як його системність;

– по-п'яте, вона являє собою процес, який складається з певних послідовних дій, етапів та стадій;

– по-шосте, це діяльність, яка здійснюється на основі певних принципів за допомогою засобів, способів, із застосуванням певних правил кодифікації;

– по-сьоме, її результатом є створення кодифікаційних актів, тобто єдиних, внутрішньо узгоджених по змісту і юридично цілісних нормативно-правових актів, які мають юридичну форму зовнішнього виразу (найменування): «закон», «кодекс», «основи», «положення», «статут» тощо;

– по-восьме, метою кодифікаційної діяльності є створення якісних нормативно-правових актів для забезпечення ефективного правового регулювання.

Враховуючи вищезазначені наукові погляди, слід наголосити на певних принципових теоретичних аспектах, що характеризують поняття «юридичної техніки» не лише як сукупність певних правил і принципів, а й як засіб оцінки рівня якості, логічної послідовності змісту проектів нормативно-правових актів та діючих юридичних документів, що складають систему законодавства.

В юридичній літературі на вказаний аспект майже не звертається увага. Саме через наявні правила юридичної техніки, які закріплені на правовому рівні або вироблені практикою нормопроекткування чи правотворчості, відбувається оцінювання якісних характеристик документів. Як зазначає А. Б. Венгеров, за допомогою юридичної техніки «...відбувається оцінка акту з позицій закріплення вимог соціального замовлення, відсутності внутрішніх і зовнішніх колізій, нерегульованих моментів, наявності компромісів»¹².

Найбільш характерним проявом оцінювання документів з позицій дотримання вимог юридичної техніки є діяльність в рамках інституту проведення експертиз проектів нормативно-правових актів. Саме юридична техніка виступає тим критерієм оцінювання, змістом якого є певна позиція, точка зору, ціннісні орієнтації, з яких виходить суб'єкт оцінювання¹³. Внаслідок цього в суб'єкта виробляється певна позиція, тобто певне ставлення до якісних характеристик структури, змісту і стилю викладення нормативного матеріалу у проекті. Юридична техніка визначається як сукупність принципів, правил, методів, засобів та прийомів, що використовуються з метою якісного формування та оформлення (проектів) текстів нормативних актів. При цьому до елементів юридичної техніки відносять режими (методи) юридичного регулювання, способи викладення нормативного матеріалу, правила і закони формальної логіки, а також вимоги, що ставляться до термінології правових актів¹⁴. Юридична техніка також визначається як специфічний зв'язок певних прийомів, що використовуються як при розробці правових положень держави, так і при їх втіленні в життя. Серед таких прийомів виокремлюється юридична термінологія (юридичні конструкції) та способи побудови нормативно-правових актів¹⁵.

На нашу думку, значення юридичної техніки кодифікаційних актів можливо охарактеризувати через наступні положення: юридична техніка кодифікаційних актів являє собою окремий різновид юридичної техніки, змістом якої є система правил, прийомів, методів та засобів побудови структури та змісту кодифікаційних актів; юридична техніка кодифікаційних актів є окремим різновидом юридичних знань щодо створення кодифікаційних актів; юридична техніка кодифікаційних актів має універсальний характер та використовується при розробці будь-якого кодифікаційного акту, незалежно від галузі законодавства; юридична техніка кодифікаційних актів має прикладний характер, оскільки використовується в юридичній практичній діяльності в сфері законотворчості; юридична техніка кодифікаційних актів націлена на вироблення кодифікаційного акту, що має високий рівень якості, а також є стандартизованим за структурою та стилем викладення нормативного матеріалу.

¹ Теория государства и права: Хрестоматия: В 2-х т. / Автор составитель В. В. Лазарев, С. В. Липень. – М.: Юристъ, 2001. – Т. 2. – 604 с. – С. 203.

² Там само. – С. 205.

³ Там само. – С. 209-210.

⁴ Там само. – С. 653.

⁵ Там само. – С. 218.

⁶ *Голодный М. А.* Организация и процедура законотворчества в первые годы Советской власти на Украине (1917-1925 гг.): Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.710. – К., 1971. – 272 с; *Керимов Д. А.* Кодификация и законодательная техника. – М.: Госюриздат, 1962. – 104 с; *Пиголкин А. С.* Подготовка проектов нормативных актов. (Организация и методика). – М.: Юрид. лит., 1968. – 167 с.

⁷ *Наишц А.* Правотворчество. Теория и законодательная техника / Под ред. Д. А. Керимова и А. В. Мицкевича, послесловие Д. А. Керимова. – М.: Изд-во «ПРОГРЕСС», 1974. – 256 с. – С. 143.

⁸ *Дідич Т. О.* Нормопроекткування: теоретико-правовий аспект: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Т. О. Дідич. – К., 2006. – 239 с. – С. 150-151.

⁹ *Кравченко С. П.* Мова як фактор правоутворення та законотворення: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Одеса, 2000. – 217 с. – С. 3.

¹⁰ *Кашанина Т. В.* Юридическая техника: Учебник / Т. В. Кашанина. – М.: Эксмо, 2008. – 512 с. – С. 314.

¹¹ *Погорелов С. В.* Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загальнотеоретичний аспект): Дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Х., 2000. – 229 с. – С. 103.

¹² Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для вузов. – М.: Новый Юрист, 1998. – 624 с. – С. 505.

¹³ Косович В. М. Оцінювання й оцінки у правовому регулюванні: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Львів, 1996. – 192 с. – С. 25.

¹⁴ Российская юридическая энциклопедия / Глав. ред. А. Я. Сухарев. – М.: Изд-ий дом ИНФРА – М, 1999. – 1110 с. – С. 1099.

¹⁵ Энциклопедический юридический словарь. 2-е изд. / Под общ. ред. В. Е. Крутских. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 368 с. – С. 366.

Резюме

Стаття присвячена вивченню питань місця та значення юридичної техніки в процесі кодифікації законодавства, розкрито ознаки кодифікаційної техніки, з'ясовано її значення.

Ключові слова: юридична техніка, законодавча техніка.

Резюме

Статья посвящена изучению вопросов места и значения юридической техники в процессе кодификации законодательства, раскрыты признаки кодификационной техники, выяснено ее значение.

Ключевые слова: юридическая техника, законодательная техника.

Summary

The article is devoted the study of questions of place and value of legal technique in the process of kodifikaciy legislation, the signs of kodifikacinyouy technique are exposed, its value is found out.

Key words: legal technique, legislation technique.

Отримано 17.10.2010

Б. І. ШАЦЬКА

Богдана Іванівна Шацька, аспірант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАПРОВАДЖЕННЯ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ СУДОВОЇ РЕФОРМИ

В умовах сучасних інтеграційних тенденцій становлення вітчизняної правової системи не може відбуватись ізольовано. Особливо це стосується досвіду використання невідомих українському праву інструментів правового регулювання, серед яких важливе місце займає судовий прецедент¹.

Проблематика судового прецеденту не нова для вітчизняної науки. Аналіз окремих аспектів цього явища, його природи та особливостей знаходимо у працях таких дослідників, як Т. М. Анакіна, Б. В. Малишев, Л. А. Луць, Н. М. Пархоменко, Ю. Ю. Попов, О. Ф. Скакун, С. В. Шевчук та ін.

У наукових колах досі триває дискусія про існування судового прецеденту в Україні та про доцільність його впровадження у вітчизняну правову дійсність. Так, наприклад, Н. М. Пархоменко вважає, що на сучасному етапі визнання судового прецеденту джерелом права може розбалансувати систему розподілу влади, що не буде відповідати основним засадам правової, демократичної держави та суперечитиме існуючій сталій практиці державотворення і правотворення². На думку Ю. Ю. Попова, неприпустимим є встановлення загальної обов'язковості певних судових рішень (наприклад, рішень, Верховного Суду України), як таке, що руйнує прецедент країн континентального права, і як таке, що суперечить Конституції України³. Протилежну позицію займає український науковець С. В. Шевчук. У своїх працях вчений послідовно обґрунтовує доцільність використання цього інструменту у вітчизняному механізмі правового регулювання та наводить приклади фактичного існування цього явища у правовому полі України⁴. «Необхідно привітати початок серйозної дискусії про обов'язковість рішень Верховного Суду в конкретній справі для всіх суб'єктів права, а не тільки для сторін у цій справі, – пише автор. – Це стосується тієї мотиваційної частини рішення, де дається тлумачення законодавства, розкривається зміст правових норм та принципів, усуваються прогалини та неузгодженості тощо»⁵. Ще однією прихильницею імплементації судового прецеденту в правову систему України є професор Л. А. Луць: «Видається, що судовими прецедентами в Україні могли б стати рішення Конституційного Суду України та Верховного Суду України, які винесені в результаті розгляду конкретної судової справи (а не є підсумком в результаті узагальнення судової практики), в ході якої було виявлено прогалину в діючому законодавстві і виникла потреба у створенні додаткової норми» – зазначає дослідниця⁶.

Відсутність однозначної відповіді на питання про доцільність запровадження та про існування судового прецеденту в Україні зумовлює потребу подальших досліджень у цьому напрямку. У рамках проведення